

Amsterdam, 12 december 2019

INTERNETCONSULTATIE WETSVOORSTEL 'WET REGULERING SEKSWERK'

Het kabinet stelt zich met de Wet Regulering Sekswerk (Wrs) ten doel om mensenhandel en misstanden in de seksindustrie te voorkomen of te verminderen en de positie van sekswerkers te verbeteren. Daarnaast beoogt het kabinet destigmatisering van sekswerk te faciliteren. Ondergetekenden, allen academici gespecialiseerd in onderzoek naar effecten van prostitutiebeleid, sekswerk, uitbuiting en mensenhandel, zetten ons graag in voor dezelfde doelen. Wij verwachten echter geenszins dat deze doelen met de invoering van de Wrs zullen worden behaald. Integendeel, wetenschappelijke studies wijzen uit dat met beleidsvoorstellen zoals deze misstanden zullen toenemen en de positie van sekswerkers ernstig zal verslechteren. Wij voelen ons dan ook geroepen u hierover te informeren. Enkelen onder ons hebben veel van de bezwaren ten aanzien van de Wrs tevens kenbaar gemaakt door middel van het ondertekenen van de brief die namens bestuur en leden van SekswerkExpertise is opgesteld en bij u is ingediend op 12 december door Marjan Wijers en Irina Hornstra. Daarin zijn vele onderbouwde argumenten gepresenteerd die de ineffectiviteit, schadelijkheid en onuitvoerbaarheid van de voorstellen betogen.

Hier benadrukken wij vanuit onze wetenschappelijke expertise enkele punten uit die brief in meer detail. Zoals ook moge blijken uit genoemde brief, zijn onzes inziens de makers van het wetsvoorstel verre van optimaal op de hoogte van resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van sekswerk-gerelateerde beleidskeuzes op de leef- en werkomstandigheden van sekswerkers. Wij dragen aan de bestaande kennis onder hen graag verder bij en doen dat onder deze twee noemers:

1. De voorstellen zijn gebaseerd op ongefundeerde aannames en selectief gebruik van onderzoeksgegevens.
2. De wetenschappelijke evidentie voor de schadelijkheid van een repressief beleid wordt genegeerd.

ONGEFUNDEERDE AANNAMES EN SELECTIEF GEBRUIK VAN ONDERZOEKSGEGEVENS

Het kabinet stelt een repressief prostitutiebeleid voor dat sekswerkers, klanten en werkrelaties van sekswerkers strafbaar stelt, tenzij de sekswerker over een vergunning beschikt. Onduidelijk is echter op welke evidentie het kabinet de veronderstelling baseert dat deze maatregelen tot de gewenste doelen zouden kunnen leiden. In de Memorie van Toelichting (MvT) wordt niet uitgelegd hoe registratie en vergunningen mensenhandel en andere misstanden zouden kunnen bestrijden, laat staan de positie van sekswerkers zou kunnen verbeteren. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat er ook helemaal geen aanwijzingen zijn dat een dergelijke strategie van criminalisering zou kunnen werken.

Niettemin is criminalisering van sekswerk wereldwijd de dominante beleidsvorm om de seksindustrie te reguleren. Criminalisering is bij uitstek een moralistisch beleid, vooral verdedigd door neo-abolitionistische groeperingen vanuit de ongefundeerde

veronderstelling dat het illegaal maken van sekswerk de beste manier is om de sector te minimaliseren en de maatschappij te beschermen tegen het 'kwaad' dat prostitutie veroorzaakt (zie ook Oude Breuil et al., 2011; Siegel, 2015; Östergren, 2017; Vanwesenbeeck, 2017). In de internationale literatuur wordt dit ook wel 'regulation to deter' genoemd: het introduceren van veeleisende, repressieve regulering in de hoop de seksbranche minder aantrekkelijk te maken, zowel voor aanbieders als gebruikers. De historie leert echter dat alle repressie ter wereld er nooit en nergens in geslaagd is de seksbranche terug te dringen (Wagenaar et al., 2017). Dit staat ook binnen de academische criminologie als een paal boven water: repressie en criminalisering (van welke branche dan ook) leidt tot het 'ondergronds gaan' van het fenomeen en het kwijtraken van de grip erop van overheidswege. Wetenschappelijk onderzoek naar prostitutie en mensenhandel maakt dan ook juist de averechtse werking en ernstige gevolgen van repressief prostitutiebeleid zichtbaar, waarover later meer.

Omvang dwang en mensenhandel

Het wetsvoorstel beroept zich, vervolgens, op onderzoek van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel (NRM) dat suggereert dat het aantal mogelijke slachtoffers van mensenhandel hoger ligt dan in andere branches (MvT, 2019: p. 3). Het is onduidelijk wat er wordt verstaan onder misstanden en, eveneens is het niet duidelijk wat er onder slachtofferschap wordt verstaan in de zin van mensenhandel (Vanwesenbeeck, Janssen & Wijers, 2019; Janssen, 2018). Wij maken onderscheid tussen 'uitbuiting in het werk' en 'dwang-tot'. Het is niet duidelijk wanneer precies de grens overschreden wordt tussen slechte arbeidsomstandigheden en 'criminele uitbuiting' in de zin van mensenhandel, d.w.z. omstandigheden die zo slecht of beperkend zijn dat er sprake is van een schending van mensenrechten (Vanwesenbeeck et al., 2019). De lijst criteria op pagina 7 van de MvT lijkt willekeurig te zijn samengesteld en is niet alleen van toepassing op de seksindustrie maar kan in elke arbeidsomgeving voorkomen. Dit biedt geen solide basis voor beleid. Registratie is in ieder geval geen effectief middel gebleken in de bestrijding van mensenhandel. Er is geen enkel onderzoek dat de effectiviteit ervan laat zien. Wel heeft onderzoek in Oostenrijk uitgewezen dat in de meerderheid van de gevallen uitbuiting plaats vindt *nadat* de sekswerker zichzelf heeft geregistreerd (Wagenaar et al. 2017, p. 122).

Voor zover mensenhandel verwijst naar 'dwang-tot', zou discussie over de prevalentie hiervan aangewezen zijn. De gegevens die hierover in de MvT aan bod komen zijn echter zeer selectief. In zijn algemeenheid zijn de in Nederland vaak gehanteerde cijfers over de omvang van dwang en mensenhandel discutabel, in zekere zin te kenmerken als 'onvolkomen en methodologisch dubieuze schattingen op basis van vermoedens' (zie voor een uitgebreide toelichting Vanwesenbeeck et al., 2019). Laten we ons hier beperken tot de cijfers voor 'dwang'. Vaak horen we de claim dat 80-90% van de sekswerkers gedwongen zou zijn. Waarschijnlijk vindt dat zijn oorsprong in de schattingen uiteenlopend van 50% tot 85% waar zes zedenrechercheurs zich 11 jaar geleden wel aan wilden wagen in een onderzoek van het Korps landelijke politiediensten (KLPD, 2008). Maar in meerdere beleidsonderzoeken geëntameerd door het Ministerie van Veiligheid en Justitie zélf, variëren meldingen van 'dwang ooit' van 4% (Bleeker et al., 2014), via 8% (Dekker et al., 2006; van Wijk et al., 2010) tot 10% (Wagenaar et al., 2013). Wij benadrukken daarbij ook nog dat 'dwang-tot' slechts in een (beperkt) deel van de mensenhandel zaken in Nederland speelt (NRM 2012, p. 57).

De meeste gevallen van mensenhandel betreffen uitbuiting *in* het werk, geen dwang *tot* het werk. Dat betekent dat maatregelen het arbeidsrecht, de arbeidsverhoudingen en de werkrouines zouden moeten betreffen, niet de seksbranche in zijn geheel.

Mensenhandel in de minder zichtbare vormen

De wetsvoorstellen steunen sterk op een veronderstelde toename van mensenhandel in minder zichtbare vormen, waarmee met name op escort en thuiswerk wordt gedoeld. Op p.8 lezen we: 'Uit een rapport van de Nationaal Rapporteur komt naar voren dat slachtoffers in de minder zichtbare prostitutiesectoren een aanzienlijk en groeiend deel uitmaken van mogelijke slachtoffers die seksueel worden uitgebuit. In de periode 2013-2015 ging het naar schatting gemiddeld om 66,4% van de seksuele uitbuitingslachtoffers en in de periode 2016-2017 om 81,2%.' Maar in het bewuste NRM-rapport blijkt dat de sector waar een melding betrekking op heeft vaker niet dan wel wordt geregistreerd. Het NRM-rapport meldt dat de sector 'slechts bekend is van 35,5% (n=1.150) van alle slachtoffers van seksuele uitbuiting in de periode 2013-2017' (NRM, 2018: p. 65). Geen echt sterke evidentie om beleid op af te stemmen. Bovendien (NRM, 2018: p. 66): 'Hierbij dient te worden opgemerkt dat van dit laatste (een toename van het minder zichtbare deel) alleen relatief sprake is. In absolute zin is het aantal slachtoffers waarbij bekend is dat ze worden uitgebuit in de minder zichtbare sectoren ongeveer gelijk gebleven (variërend tussen 106+34+11=151 in 2017 en 104+50+19=173 in 2014). De verandering zit hem dus in het feit dat er recent nog maar nauwelijks slachtoffers in de meer zichtbare sectoren worden gemeld (dit waren er in 2013 nog 67+41=108, maar in 2017 nog maar 14+11=25). Bij deze cijfers moet bovendien worden aangetekend dat het om het aantal mogelijke slachtoffers gaat op basis van bij CoMensha gemelde signalen.

Uit de rapportage van de NRM blijkt dus dat de relatieve 'stijging' van het aantal meldingen in de minder zichtbare sectoren (waar de wetsvoorstellen sterk op leunen) in feite een daling van het aantal meldingen in de meer zichtbare sectoren behelst. Deze gegevens legitimeren dus geenszins het vergaande beleid dat in de Wrs wordt voorgesteld. Algehele slechte kwaliteit van de meldingen (zoals door de NRM ook erkend, zie ter plekke en Vanwesenbeeck et al., 2019) voegt nog toe aan de zwakke beleidsbasis. Daarbij valt ook nog op te merken dat het vrijwel gelijk blijven van het aantal meldingen uit de minder zichtbare sectoren opvallend is gezien de vermeende sterke groei van juist deze sectoren in de afgelopen jaren. Er lijkt dus eerder evidentie voor een verbetering dan voor een verslechtering in de minder zichtbare sectoren, waarmee de opgevoerde basis voor een daarop gerichte aanscherping van de repressie vervalft.

De ongezondheid van sekswerkers

Een ander punt van selectief en suggestief gebruik van onderzoeksgegevens betreft de veronderstelde ongezondheid van sekswerkers. Op pagina 6 van de MvT lezen we: 'In vergelijking met de evaluatie van de opheffing van het bordeelverbod is de leefwijze van sekswerkers verbeterd, echter in vergelijking met de algemene Nederlandse bevolking leven prostituees ongezonder. Prostituees roken en drinken meer dan de gemiddelde beroepsbevolking en maken vaker gebruik van kalmeringsmiddelen. Dit kan samenhangen met het feit dat 45% van de prostituees het werk soms als emotioneel zwaar ervaart en 14%

het werk zelfs vaak of altijd emotioneel zwaar vindt.¹ Wij vonden het verschil in gebruik van kalmeringsmiddelen in dit onderzoek, namelijk dat tussen 13% van vrouwen algemene bevolking versus 15% van sekswerkers, nou niet echt noemenswaard hoog en waarschijnlijk statistisch niet significant. Belangrijker is echter dat de MvT hier geen verwijzing maakt naar ander Nederlands beleidsonderzoek waaruit op het punt van emotioneel welbevinden een ander beeld naar voren komt. Dekker en collega's vonden in 2006 dat 340 sekswerkers op een gevalideerde distress-schaal (4DKL) gemiddeld vergelijkbaar of zelfs beter scoorden dan ruim 3000 controlepersonen in een willekeurige huisartsenpraktijk (Dekker et al., 2006). Nog weer ander Nederlands onderzoek laat zien dat er inzake werkgerelateerde stress en burn-out meer overeenkomsten dan verschillen zijn tussen sekswerkers en een controlegroep van zorgverleners (Vanwesenbeeck, 2005). Weer ander onderzoek inzake controle over lichaam en leven t.o.v. andere (getrouwde) vrouwen in veel contexten (e.g. India: Seshu & Pai, 2014) laat zien dat sekswerkers ook op dit punt vaak beter scoren dan anderen. Er is in de MvT dus wederom sprake van zeer selectief gebruik van onderzoeksgegevens. Als we ook niet-geciteerd onderzoek in ogenschouw nemen, vervalt opnieuw de legitimiteit voor het vergaande beleid dat wordt voorgesteld. Waar verminderd psychologisch welzijn van sekswerkers wél wordt gevonden, blijkt stigma steevast de belangrijkste factor in ongezondheid (Grenfell, Eastham, Perry & Platt, 2016; Aidsfonds, 2018; Vanwesenbeeck, 2005). Waarmee we komen bij ons tweede punt.

NEGATIE VAN EVIDENTIE VOOR DE SCHADELIJKHEID VAN REPRESSIEF BELEID

De internationale wetenschappelijke literatuur laat er geen twijfel over bestaan dat een repressief sekswerkbeleid op gespannen voet staat met principes van mensenrechten en ernstig schadelijk is voor de publieke gezondheid (zie bijvoorbeeld Amnesty International, 2016; Armstrong, 2011; Perking & Lovejoy, 2007; Weitzer, 2012; Siegel, 2015; Wagenaar et al., 2017; Vanwesenbeeck, 2017/2020). Repressief beleid versterkt marginalisering, discriminatie en stigmatisering van sekswerkers. Het creëert per definitie een illegaal circuit waar de veiligheid en gezondheid van sekswerkers onder relatief grote druk staan. Het vermindert de controle van sekswerkers over interacties met exploitanten en klanten, arbeidsverhoudingen en werkrouines. Het beperkt de toegang van sekswerkers tot gezondheids- en hulpverleningsinstellingen en het justitieel systeem. Het ontkent het recht op zelfbeschikking en bemoeilijkt de signalering van uitbuiting en geweld. Het criminaliseren van sekswerk leidt dus niet tot een verkleining van de seksindustrie, maar heeft wel een zeer negatief effect op de omstandigheden waaronder seksuele dienstverlening plaatsvindt. Een concreet voorbeeld: Platt et al. (2018) vinden, na minutieuze systematische review en meta-analyse van meer dan honderd onderzoeken, dat onder sekswerkers met repressie-gerelateerde ervaringen het risico op fysiek en seksueel geweld verdrievoudigt en de kans op hiv/soa-infecties verdubbelt.

Wij kunnen niet begrijpen waarom de voorstellen zoals ze nu voorliggen zich op generlei wijze verhouden tot deze wetenschappelijke uitkomsten. Naast inbreuk op de privacy staat ook het recht op vrije arbeidskeuze onder druk. De voorgenomen maatregelen om sekswerkers of klanten van sekswerkers te straffen met hoge boetes en een celstraf zal hen

¹ In de MvT wordt hier overigens naar het verkeerde onderzoek verwezen, naar Nijkamp et al. (2014) in plaats van naar Bleeker et al. (2014).

ontmoedigen om aangifte te doen bij geweld, chantage, bedreiging of zelfs uitbuiting. Ze raken verder sociaal geïsoleerd en zullen geen toenadering meer zoeken tot de hulpverlening, gezondheidszorg of andere hulpdiensten omdat zij binnen dit wetsvoorstel strafbaar zullen zijn. Hierdoor zullen zij minder bereikbaar zijn voor politie en hulpverleners (Bleeker et al., 2014; Aidsfonds, 2018; Soa Aids Nederland, 2018). In een samenleving die prat gaat op 'evidence-based policy making' wordt hier een enorme hoeveelheid robuust wetenschappelijk bewijs dat pleit tegen het voorgenomen beleid eenvoudigweg genegeerd.

De verwachting is dat door de Wrs de groep sekswerkers die in het onvergonde circuit werkt groter wordt. Velen zullen zich niet kunnen registreren omdat zij niet voldoen aan gestelde (leeftijds-, verblijfstitel- of 'zelfredzaamheids'-) eisen. Het is uitermate naïef om te denken dat zij daarom van sekswerk af zullen (kunnen) zien. Anderen zullen zich niet willen registreren in verband met verdere stigmatisering, risico op privacy schending en onvoldoende vertrouwen in politie en justitie. Recente ervaringen in Duitsland onderschrijven dit beeld. In Duitsland bestaat sinds twee jaar een wet die registratie van sekswerkers verplicht stelt: de *Prostituierenschutzgesetz*. Onderzoek naar de effecten van deze wet in Nordrhein-Westfalen wijst uit dat slechts 7.300 (17,4%) van de naar schatting 42.000 sekswerkers aan de registratie-eisen hebben voldaan (Degenhardt en Lintzen, 2019). Redenen om te weigeren zijn: angst voor stigmatisering in verband met mogelijke openbaarmaking van persoonlijke gegevens, hoge achterstallige belastingen, mogelijke onthulling van de activiteit aan derden (vooral de familie), wantrouwen jegens staatsinstellingen, taalbarrières, gebrek aan kennis van de Duitse bureaucratie, illegaal drugsgebruik, en lange wachttijden voor registratie. Verplichte registratie geeft volgens Duitse sekswerkers een verhoogd risico op verlies van persoonsgegevens, meer armoede, illegaliteit, verlies van banen en meer kans op uitbuiting. Slechts een minderheid van de ondervraagde vrouwen voelt zich daadwerkelijk beschermd of ondersteund door de wet. Het rapport concludeert dat de *Prostituierenschutzgesetz* onvoldoende is afgestemd op de realiteit van het leven van sekswerkers: "er is gerede twijfel of de wet ooit in staat zal zijn haar oorspronkelijke doelstelling van bescherming waar te maken" (Degenhardt en Linzen, 2019).

Een repressieve benadering staat loodrecht op de wens van sekswerkers die mondiaal campagne voeren voor een 'integratief sekswerkbeleid', een beleid dat toegespitst is op decriminalisering, op destigmatisering en op non-discriminatie van sekswerkers (Östergren, 2017). De eventuele kwetsbaarheid van sekswerkers wordt hiermee geminimaliseerd, ook wel 'harm minimization' genoemd (Abel et al., 2010; Wagenaar et al., 2017; Rottier, 2018). Ook mensenrechtenorganisaties als Amnesty International, UNAIDS en de World Health Organisation (WHO) zien decriminalisering van de seksindustrie als de meest adequate aanpak om misstanden en uitbuiting zoals mensenhandel te bestrijden.² Onderzoek in Nieuw-Zeeland, waar in 2003 de gehele vrijwillige commerciële seksindustrie werd gedecriminaliseerd,³ toont aan dat dit integratief beleid heeft geleid tot verbetering van de veiligheid en de gezondheid van sekswerkers (PLRC, 2008; Abel et al., 2010; Healy et al.,

² Volgens de WHO zou decriminalisering van sekswerk tot een reductie van 46% kunnen leiden in het aantal nieuwe hiv-infecties over 10 jaar. Uitbannen van geweld tegen sekswerkers kan leiden tot een afname van 20% nieuwe hiv-besmettingen. http://www.who.int/hiv/topics/sex_work/en/

³ Prostitution Reform Act 2003. <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2003/0028/latest/DLM197815.html>

2010; Rottier, 2018). Het beleid kenmerkt zich door het ontbreken van specifieke prostitutie-gerichte reguleringen (zoals een vergunning- en registratiestelsel). Destigmatisering, non-discriminatie, een krachtige sekswerkersorganisatie, minimale staatsbemoeienis en participerende samenwerking met alle betrokken partijen zijn sleutelbegrippen geworden in Nieuw-Zeeland als het gaat over de seksindustrie (Abel et al., 2010; Healy et al., 2010; Wagenaar et al., 2017; Rottier, 2018).

CONCLUSIE

De repressieve maatregelen die in de Wrs worden aangekondigd, druisen in tegen de adviezen en ervaring van sekswerkers, zijn gebaseerd op ongefundeerde aannames en selectief gebruik van onderzoeksgegevens en negeren bevindingen van wetenschappelijk onderzoek over de negatieve effecten van repressief prostitutiebeleid. In aanvulling op de argumentaties, al verwoord in de genoemde brief van SekswerkExpertise, stellen wij dat dit wetsvoorstel een averechts effect zal sorteren. Verwijzend naar wetenschappelijk onderzoek is het risico aannemelijk dat de Wrs zal leiden tot een uitbreiding van het illegale circuit, verhoogde kwetsbaarheid voor uitbuiting en dwang, sociale exclusie en verdere stigmatisering en discriminatie van sekswerkers. De inhoud van het huidige wetsvoorstel draagt daarmee op geen enkele wijze bij aan zowel de destigmatisering en het versterken van de arbeidspositie van sekswerkers als aan het voorkomen en tegengaan van misstanden en uitbuiting in de seksindustrie. De Wrs-doelstellingen raken verder uit het zicht. Dringend verzoeken wij de regering het wetsvoorstel in te trekken.

Wij zijn bereid om uw eventuele vragen naar aanleiding van deze brief te beantwoorden.

GETEKEND,

Drs. Sietse Altink	Dr. Licia Brussa	Lizzie Connolly MSc
Dr. Linda Duits	Drs. Minke Dijkstra	Prof. dr. Christian Hoebe
Carolien van den Honert MSc	Dr. Marie-Louise Janssen	Dr. Renée Kool
Dr. Elena Krsmanovic	Quirine Lengkeek MSc	Pamela Lucas MSc
Dr. Lorraine Nencel	Dr. Brenda Oude Breuil	Em. prof. dr. Joyce Outshoorn
Charlotte Peters MSc	Dr. Joep Rottier	Dr. Ida Sabelis
Prof. dr. Dina Siegel	Dr. Karin Astrid Siegman	Dr. Naomi van Stapele
Marije van Stempvoort MA	Prof. dr. Ine Vanwesenbeeck	Drs. Jan Visser
Prof. Hendrik Wagenaar	Lise Woensdregt MA	Mr drs. M. Wijers

LITERATUUR

- Abel, G., Fitzgerald, L. and Brunton, C. (2010). Christchurch School of Medicine study: methodology and methods, in Abel, G. Fitzgerald, L. Healy C. and A. Taylor, (eds)., *Taking the crime out of sex work. New Zealand sex workers' fight for decriminalisation*. Bristol: Policy Press. pp.159-169.
- Aidsfonds. (2018). *Sekswerk en geweld in Nederland*. Amsterdam: Soa Aids Nederland-Aidsfonds/Proud.
- Amnesty International (2016). *Amnesty International policy on state obligations to respect, protect, and fulfil the human rights of sex workers*. Geraadpleegd op 6 december 2019. www.amnesty.org/en/documents/pol30/4062/2016/en/
- Armstrong, L. (2011). *Managing risks of violence in decriminalised street-based sex work: a feminist (sex worker rights) perspective*. PhD thesis.
- Bleeker, Y., Heuts, L., Timmermans, M. & Homburg, G. (2014). *Sekswerkers aan het woord: De sociale positie van sekswerkers in Nederland in 2014*. Amsterdam: Regioplan beleidsonderzoek.
- Degenhardt, T. & Lintzen, L. M. (2019). *Veränderungen und Auswirkungen durch das ProstSchG auf die Prostitutionsszene in NRW*. Dortmund: Adviescentrum Kober.
- Dekker, H., Tap, R. & Homburg, G. (2006). *Evaluatie opheffing bordeelverbod: De sociale positie van prostituees 2006*. Amsterdam: Regioplan beleidsonderzoek.
- Grenfell, P., Eastham, J., Perry, G. & Platt, L. (2016). Decriminalising sex work in the UK. *BMJ:British Medical Journal*, 354. <https://doi.org/10.1136/bmj.i445>
- Healy, C., Bennachie, C. & Reed, A. (2010). History of the New Zealand Prostitutes' Collective. In: G. Abel, L. Fitzgerald & C. Healy (Eds.). *Taking the crime out of sex work: New Zealand sex workers' fight for decriminalization*, Bristol: Policy Press. pp. 45-55.
- Janssen, M. (2018). The fluidity of a 'happy ending': Chinese masseuses in the Netherlands. In: M. Skilbrei and M. Spanger (eds.) *Understanding Sex for Sale: Meanings and Moralities of Sexual Commerce*. Oxford: Routledge. pp. 142-158.
- Korps landelijke politiediensten (KLPD). (2008). *Schone schijn. De signalering van mensenhandel in de vergunde prostitutiesector*. Driebergen: KLPD - Dienst Nationale Recherche.
- Östergren, P. (2017). *Preventing exploitation and trafficking in the sex work sector*. DemandAt (Addressing Demand in Anti-Trafficking Efforts and Policies) Policy Brief. Geraadpleegd op 6 december 2019. http://demandat.eu/sites/default/files/DemandAT_PolicyBrief_Preventing%20Vulnerabilit.pdf
- Oude Breuil, B., Siegel, D., Reenen, P. van, Beijer, A & Roos, L. (2011). Human trafficking revisited: The legal law enforcement and ethnographic narrative on sex trafficking to Western Europe. *Trends in Organized Crime*, 14(1). pp. 30-46.
- Perking, R. & Lovejoy, F. (2007). *Call Girls: Private Sex Workers in Australia*. Perth: University of Western Australia Press.
- Platt L., Grenfell P., Meiksin R., Elmes J., Sherman SG., Sanders T., Mwangi, P., Crago, A.L. & Tsai, A.C. (2018). Associations between sex work laws and sex workers' health: A systematic review and meta-analysis of quantitative and qualitative studies. *PLoS Medicine* 15(12). e1002680. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1002680>.
- PLRC (Prostitution Law Review Committee). (2008). *Report of the Prostitution Law Review*

- Committee on the operation of the Prostitution Reform Act 2003*. Wellington: Ministry of Justice.
- Rottier, J. (2018). *Decriminalization of Sex Work: The New Zealand Model*. The Hague: Eleven International Publishing.
- Seshu, M. S. & Pai, A. (2014). Sex work undresses patriarchy with every trick! *IDS Bulletin*, 45(1), pp. 46-52.
- Siegel, D. (2015). *Het Zandpad – Closing brothels or closing eyes? Utrechtse sekswerkers na de sluiting van het Zandpad*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Soa Aids Nederland. (2018). *De Legale Façade. Sekswerkbeleid: hoe kan het anders?* Amsterdam, Soa Aids Nederland.
- Vanwesenbeeck, I. (2017). Sex Work Criminalization Is Barking Up the Wrong Tree. *Archives of Sexual Behavior*, 46, pp. 1631-1640.
- Vanwesenbeeck, I. (2005). Burnout among female indoor sex workers. *Archives of Sexual Behavior*, 34, pp. 627–639.
- Vanwesenbeeck, I., Janssen, M. & Wijers, M. (2019). ‘Duizenden slachtoffers van seksuele uitbuiting’: feit of frame? *Tijdschrift voor Seksuologie*, 43(2).
- Vanwesenbeeck, I. (2020). Laws on Prostitution and Sex Work. In: Lykins A. (eds). *Encyclopedia of Sexuality and Gender*. Springer. Cham.
- Wagenaar H. & Altink, S. (2012). Prostitution as Morality Politics or Why It is Exceedingly Difficult To Design and Sustain Effective Prostitution Policy, *Sexuality Research and Social Policy*. DOI: 10.1007/s13178-012-0095-0.
- Wagenaar, H., Altink, S. & Amesberger, H. (2013). *Final report of the international comparative study on prostitution policy: Austria and the Netherlands*. Den Haag: Platform31.
- Wagenaar, H., Amesberger, H. & Altink, S. (2017). *Designing Prostitution Policy. Intention and Reality in Regulating the Sex Trade*. Bristol/Chicago: Policy Press.
- Weitzer, R. (2012). *Legalizing prostitution: From illicit vice to lawful business*. New York: NYU Press.
- Wijk van, A., Nieuwenhuis, A., van Tuyn, D., van Ham, T. & Kuppens, J. (2010). *Kwetsbaar beroep. Een onderzoek naar de prostitutiebranche in Amsterdam*. Arnhem: Bureau Beke.